

דפים מתוך "יומן גיטו ורשה"

ליל הסדר הראשון של פסח תש"ב

מאת ח. א. קפלן

אנחנו מביאים בזה פרק מ"יומן גיטו ורשה", שרשם המחנך הידוע חיים אהרן קפלן, מחבר ספרי לימוד בתורה ובלשון ומאמרים על שאלות חינוך, בעיות הזמן, בקורת ואישים, שיצאו בקובץ "פזורים". קפלן התחיל לרשום "דבר יום ביומו" עוד בשנת 1933, אולם ערך היסטורי לרשימות שנכתבו בתקופת גיטו ורשה, שהופיעו בספר "מגילת יסורין", יומן גיטו ורשה (1 בספטמבר 1939 — 4 באוגוסט 1942). הספר הופיע בתשכ"ו בצירוף מבוא על המחבר וממנו על ידי פרופ' אברהם יצחק כץ, ראש המכון ללימודי היהדות באוניברסיטה של נ.י. לשעבר ואוניברסיטת דרופטי לאחר מכן. כמו־כן באו בספר הקדמה, הערות וביאורים מאת נחמן פלומנטל, וסקירה על יומני הגיטאות והמחנות מאת ברל מארק. היומן הוברח אל מחוץ לחומות הגיטו בסוף שנת 1942 והוטמן למשמרת על־ידי פולני עד שרכש אותו פרופ' כץ בשנת 1962.

ח.א. קפלן ידע את הערך ההיסטורי של עבודתו ככרוניקון הגסיסה הנוראה של יהדות פולין. יחד עם החרדה לגורלו (ברשימה האחרונה מ־2.8.42, הוא כותב: "בכל רגע אנחנו מועמדים לגירוש... שעת סכנה היא... בכל רגע אנחנו צפויים לאסון... אני ורעיתי תלויים על בלימה...") חרד לבטחון יומנו, שישאר עדות ליסורי התופת בגיטו. בשורה האחרונה שכתב בלילה האחרון שנפל בידי הנאצים הוא נותן ביטוי לחרדתו: "אם יבוא קצי — יומני מה יהא עליו?"

פרקים מן היומן הופיעו ב"בצרון" בכרכים נ"ט וס', תשכ"ט וכן גם בחוברת אב־אלול תשל"ה. הפרק המובא כאן לא הופיע בספר וניתן כאן בלשון המחבר מלבד מלים מספר המובאות בסוגריים מרובעים.

המערכת

1.4.42

שני פסחים היסטוריים היו לנו: «פסח מצריים» ו«פסח ירושלים»: עכשיו נוסף עוד פסח שישאר בזכרונו לדורות, הלא הוא: «פסח גרמניה...» בגיטו רעב; אין זו מליצה, אלא פשוטו כמשמעו. כל האומר שבחוצות הגיטו מהלכים ומטיילים בני אדם חיים אינו אלא טועה: שלדים לפניך! מלבד מיעוט קטן, שרואים עולמם בחייהם אף בשעות רעות אלה, לקו כל תושבי הגיטו באיבוד צורה. המחסור והכפף, העוני והדלות גרמו שבשרנו כחש, גיתנו נצטמצמה וקומתנו הונמכה. מכרים ואפילו ידידים שהתרחקו זה מזה לאיזה זמן אינם מכירים זה את זה בהפגשם יחד. הזאת נעמי? יש שאתה ראה פלוני ממלא את פיו צחוק; אבל אין מזה ראייה שאינו רעב. כששים אחוזים מיושבי הגיטו המה רעבים במשמעותה הפשוטה של המילה הזאת; כשלושים רעבים למחצה, לשליש או לרבע, כי אכלו לא כדי שבעם והמוון שאכלו הביא לא ברכה אלא מארה לתוך מעיהם. השארית אוכלת ושותה ונהנית מן החיים, בחשבה לנכון כי מחר תמות; אם לא עכשיו אימתי? כל זה בכל ימות השנה.

ובחג הפסח — רעב כפול ומכופל!

החיים נעשו קשים מנשוא אפילו לאלה שיש להם איזה רווחים ושעל כן הם נחשבים ל«מאושרים» (!). הא לך דוגמא:

מכיר אנכי באלמוני והוא מן ה«מאושרים»: הוא מרויח למעלה משלוש מאות זהוב לשבוע. לפי גודל הסכום [הוא] מאושר, אבל אין הסכום הנזכר מספיק לו (כלומר: לו ולאישתו) שיאכל עוגה לארוחת בוקר, שהחמין [תה] יומתק בסוכר; שפת הבוקר תומרת בחמאה, ושירשה לעצמו לטעום חלב; מפני שמחיר העוגה — זהוב ועשרים; מחיר הסוכר — ארבעים וחמישה זהוב הקילו; מחיר החמאה — מאה זהוב הקילו; ומחיר ליטר חלב — תשעה זהובים. מחיר השומן הכשר — תשעים זהוב הקילו; ואפילו שומן של חזיר שרבו הקופצים עליו «מפני שהוא בזול» עלה במחירו עד כדי שבעים ושמונה זהוב הקילו. ומפני זה אנחנו פטורים מ«ברכת המזון» כי אין באכילתנו כדי «ושבעת».

ולפיכך — «פסח גרמניה» של השתא הכניס עמו טראגדיה לתוך הגיטו. כל ירא חרד ואפילו בעל הבית הפושר, שהחמץ אסור לו בהנאה, שלגבי איסור חמץ «יהרג ואל יעבור», מועדים הם לרעבון כל ימות החג. ה«מועצה» שבידה גורלנו בין לחומר ובין לרוח הטטה אלינו השתא את חסדה והעניקה לנו רבע קילו מצה לשבוע החג. אשתקד לא נתנה כלום. אבל אשתקד היה מחיר המצה חמשה עשר זהוב הקילו; והשתא — משלושים וחמשה עד ארבעים, הכל לפי מין הקמח.

ה«מועצה», יצאה ידי חובת שמים והתנהגה «כדין». אכילת מצה היא חובה רק לביל הראשון של פסח; בשאר ימות החג היא רשות, ובכן, הא לכם, יהודים, רבע הקילו לצאת ידי חובת אכילת מצה ותנו לי מנוחה. ובשאר ימות החג? עשו לכם תחליף תפוחי-אדמה. אבל בעד קילו של תפוחי אדמה עליך לשלם ששה זהובים וחצי; ויד מי תשיג איפוא לקנותם? ובכן, יש עוד עצה: תרעבו! עצה זו קבלנו אף כי לא באהבה...

מי שלא ראה העסקנות היהודית בורשה בערבי חג הפסח בשנים כתיקונם לא ראה עסקנות מימיו. החג הממשמש ובא היה ניכר על כל צעד ושעל. אפילו העני שבישראל לא רק שלא הפחית מארבע כוסות כמצווה, אלא שעוד קיים «מועדים לשמחה» על ידי אכילה ושתייה. אף מי שמטה ידו העניק את שולחנו בכשר ודגים ובכל מיני מטעמים ומעדנים. שובע ושפע בכל פינה.

השתא — תוגה על כל פנים. חלונות הראווה של החנויות למכולת היו אומנם מסובלים מצות לדוגמא, שרמזו לכל אחד: קנונו! אכלונו! הכניסונו אל ביתכם ותטעמו טעמו של חג. אבל כל זה לחינם. בעד חמישה קילו מצה שיספיק לשני ימים למשפחה בינונית עליך לשלם מאתיים זהוב — מי יעמוד לפני מחיר כזה?!

המצות נשאר מונחות בחלונות הראווה כאבן שאין לה הופכין. איש לא נגע בהן. לא היתה שום תנועה במכירתן. אבל לעומת זאת היתה תנועה גדולה בהכנות ככרות לחם לימי החג הראשונים. כל אחד עשה את זה בצנעה. כל חנוני מסר ללקוחותיו בלחשיה: «גם בחולו של מועד תשיג כשיהיה לך צורך בלחם! אל תתבייש!» ודי לחכימא ברמיזא.

המלחמה וחזיונות הלואי הכרוכים בה גרמה ליהדות פולניה, השלימה,

החרדה, הנאמנה והמסורה שתתרוקן מתכנה הדתי ותהפך למסוה שפעם פושטים
ופעם לובשים; הכל לפי הצורך! בשעת חרום — הפרו תורתך!
ידוע לי ציוני אחד, תלמיד חכם ומוקיר יהדות. החגים הלאומיים היו עד
כה משושו בחיים. בהם כל חיי רוחו. השתא הכין לו בצנעה שלש ככרות לחם שחור
לימות החג הראשונים. אשתו קנאית יותר: היא דתית ולא לאומית. .. חמץ בפסח
— חס מלהזכיר! הפעם הרשתה לבעלה; אבל לעצמה [קבלה] שלא לטעום חמץ
כל החג. ובכן, כל ימות החג אין הזוג מסובה אל שולחן אחד. הבעל אוכל ביחידות
חמץ; ואשתו אוכלת ביחידות. .. לא מצה, חלילה, אלא מאכלי-חול כשרים בכלים
כשרים. כל זה אצל בעל בית בינוני. אצל העניים יש שלום-בית: הבעל ואישתו
מסובין בחדר אחד אל שולחן אחד ורעבים ביחד. ...
ורבבות הפליטים הישנים והחדשים שגלו מעל שולחנם?
הקיימה ה"צדקה הגדולה" שלנו את חובתה לגבם? !
גם זאת כדאי לספר לדור אחרון שיבוא. ...